

Anmeldelser

Dansk lokalbibliografi. Frederiksborg amt. Udarbejdet af Eva Deichmann. Bibliotekscentrals Forlag, 1985. 492 s. Kr. 810,00.

Efter udsendelsen af Roskilde bibliografien er man nu nået til nr. 2 i rækken af de amtslige lokalbibliografier. Lad det være sagt straks: der er lagt et kæmpearbejde i den foreliggende bog, og resultatet står mål med indsatsen. Lokalhistorikere, slægtsforskere, planlæggere o.m.a. har i lokalbibliografien virkelig et godt redskab til at orientere sig om, hvad der er skrevet og udgivet om personer, steder og institutioner i deres område.

Målet er, at hvert af de nuværende amter skal have sin egen lokalbibliografi, hvor stort set alt, hvad der er skrevet om og har relation til personer og steder i det pågældende amt, er taget med. Det gælder trykte bøger, duplikeret materiale i form af bøger (det vil især sige kommunale budgetter, kommuneplaner o.lign.), dele af bøger, tidsskriftsartikler og småtryk, samt kort ned til målestok 1:60.000. Det er meget vigtigt, at man har valgt at tage de kommunale og amtskommunale udgivelser med, ligesom man har været opmærksom på det righoldige materiale, der findes i Det kgl. Biblioteks småtrykssamling, og som normalt ikke vil være at finde i Dansk Bogfortegnelse. Det er desuden vigtigt, at redaktionen har været alle lokalhistoriske arkiver og samlinger igennem. Ofte vil man her finde lokale udgivelser, som aldrig har fundet vej til Dansk Bogfortegnelse.

Man skal dog være opmærksom på, hvad man ikke kan finde i en lokalbibliografi: skønlitteratur, avisartikler og alt hvad der vedrører offentlige myndigheders, foreningers og virksomheders indre liv. På foreningsområdet vil man således ikke kunne finde vedtægter, medlemsfortegnelser og generalforsamlingsberetninger, medens man til gengæld vil kunne finde foreningsblade og årsberetninger.

Frederiksborg lokalbibliografien er opbygget på en meget overskuelig måde. Først en systematisk indholdsfortegnelse, som er valgt fremfor et egentligt emneregister. Dette valg må siges at være meget fornuftigt, selv om der ikke kan være så mange indgangsord som ved et emneregister. Decimal-klasserensystemets inddeling er anvendt (med visse modifikationer), men tallene fra systemet er ikke opgivet oven over hvert emne, og det føles ikke som noget savn. Dog kunne man nok have brug for et lille register, hvor hovedgrupperne i den systematiske inddeling er anført. Er man uøvet i sy-

stemet, betyder det, at man skal søge hele den systematiske indholdsfortegnelse igennem for at være sikker på at have fundet det emne, man gerne vil læse noget om.

Efter den systematiske indholdsfortegnelse følger den topografiske opdeling, hvor vi for amtskommunen og de enkelte primærkommuner får de udførlige bibliografiske data om al den litteratur, der har kunnet opstøves om den pågældende kommune og opstillet under de samme grupper, som under systematikken. Hver enkelt af de i alt 9.625 indførelser har et løbenummer. Specielt i forbindelse med registeret er det et velfungerende og meget lidt pladskrævende system. Lokalbibliografien afsluttes med en fortegnelse over alle de aviser og blade, der lokalt har været udgivet, og med et kombineret navne- og stedregister, der er overordentlig nyttigt og ud fra de stikprøver, jeg har foretaget, tilsyneladende også ret dækkende. Kun ved en enkelt indførelse kunne jeg ikke finde den pågældende person i navne- og stedregisteret (6510). I øvrigt må redaktionen roses for den meget grundige korrekturlæsning.

Når der er kommet en så god bibliografi ud af anstrengelserne falder noget af æren tilbage på Dansk Lokalbibliografi's hovedredaktion. I den nu 3. reviderede vejledning til brug ved udarbejdelse af lokalbibliografier har man i de enkelte amter et meget udførligt redskab, som også vil være med til at sikre en høj grad af ensartethed. I Frederiksborg amt har man dog på visse punkter fraveget standarden, og for mig at se er der tale om forbedringer. I det daglige arbejde med bibliografien må det således være en lettelse, at der ikke findes flere forskellige registre bagi, men blot et samlet navne- og stedregister.

I småtingsafdelingen kan også nævnes, at man i Frederiksborg har undladt invertering, altså efternavn først, når der er tale om flere forfattere. Det gør det lidt mere flydende at læse en indførelse.

Vi glæder os til, at resten af landet bliver dækket med lokalbibliografier af en forhåbentlig lige så høj standard.

Flemming Just

Brug sognekommunearkiverne! Rapporter til seminaret på Landsarkivet for Fyn 10/6 1983 om forskning på grundlag af Sognekommunearkiverne fra før 1933. Redigeret af Poul Thestrup. Arkivserien nr. 21, 1983. Kr. 80,00.

Kommunearkivregistraturer for de kommuner, der er indgået i primærkommunerne Fåborg og Ejby, udgivet af Landsarkivet for Fyn, 1982–1983 og for de kommuner, der er indgået i primærkommunerne Møn, Hørsholm og Rønnede, udgivet af Landsarkivet for Sjælland m.m., 1981–1984.

Erik Nørr: Præste- og sognearkiver. Forsvundne og bevarede kilder til lokalsamfundets historie i det 19. århundrede. Lokalhistorisk Afdeling/Landsarkivet for Sjælland m.m., 1983. 92 s., ill. Kr. 35,00.

Københavns magistrats sekretariatsarkiver 1805–1857, registratur udgivet af Københavns Stadsarkiv, 1985. 138. s. Kr. 40,00.

Sognekommunearkiverne kommer man ikke udenom, når man vil beskrive samfundsudviklingen og det enkelte menneskes ændrede vilkår i de sidste 180 år, hvad enten der fokuseres på righistorien eller lokalhistorien.

Indtil kommunesammenlægningerne, der var afsluttet i 1970, lå langt den overvejende del af sognekommunearkiverne stadig ude i sognekommunerne. Landsarkiverne havde sørgt for at indsamle magistratsarkiverne i købstæderne frem til 1868, men videre var man ikke kommet i den systematiske indsamling af kommunearkiverne. Ved kommunesammenlægningerne skete det oftest, at sognekommunearkiverne blev sat på flyttebiler og kørt til primærkommunernes rådhus, hvor de opstilledes i mere eller mindre tilfældig orden.

Det var et meget prisværdigt initiativ til sikring af dette materiale, som Landsarkivet for Fyn tog i 1973, da der indledtes en systematisk indsamling af fynske kommunearkiver kombineret med udgivelse af registraturer over materialet. Man kan diskutere om det registreringssystem, der valgtes var det rette, men det er gennemført konsekvent i de 49 kommunearkivregistraturer, der er udgivet i Odense til dato. Et stikordsregister til fynske kommunalarkivregistraturer udarbejdedes samtidig med den første registratur.

Da man begyndte med at registrere mindre landkommuner, hvoraf en stor del benyttede det såkaldte Odder-system, blev det dette system, der blev vejledende ved registreringen. Dette system forekommer imidlertid lidet tilfredsstillende, når det drejer sig om registrering af større købstadskommuner som Svendborg og Fåborg. Arkivalier fra fagforvaltninger og institutioner er anbragt i de samme grupper, skoleudvalg, skolekommission og ungdomsskolenævn ligeså og alle arkivenheder har fået et fast løbenummer. Hvad vil man stille op med efterafleveringer? En hierarkisk opstilling af

registraturen efter arkivskabende enheder ville have været mere tilfredsstillende, også for de små landkommuners vedkommende.

Landsarkivet for Sjælland har fulgt Landsarkivet for Fyns registreringssystem for kommunearkiver i registraturerne for Møn, Hørsholm og Rønnede kommuner og på Landsarkivet for Nørrejylland har man udarbejdet en modelregistratur for kommunearkiver, der også ligger tæt op heraf.

Fælles for indledningerne til disse arkivregistraturer er, at de er meget summariske. Man kunne have ønsket sig en redegørelse for det administrationshistoriske særpræg ved de enkelte kommuner, som i sig selv kunne være en god indgang til kommunehistorien.

En nyskabelse inden for arkivregistreringen er registraturen over Fåborg kommunale arkiv 1869–1970 fra 1983. I det ydre ligner den alle de andre kommunearkivregistraturer fra Landsarkivet for Fyn, men det specielle er, at registreringen og udgivelsen er sket ved hjælp af edb. En grov registratur er indskrevet på maskinlæsbart medium og alle ændringer i denne samt en automatisk udskrivning af et stikordsregister er sket ved hjælp af edb. En nærmere beskrivelse af fremgangsmåden er givet af Poul Thestrup i *Nordisk Arkivnyt* 2/84. På denne måde undgås stadige omskrivninger af større dele af manuskriptet og selv efter udgivelse vil en ny ajourført udgave lynhurtigt kunne produceres. Poul Thestrup har haft en stor datamaskine i Datacentret for Odenseanske Uddannelsesinstitutioner til rådighed for sin registrering, men også mindre anlæg kan anvendes til sådanne registreringsopgaver og vil givetvis i fremtiden kunne aflaste arkivarerne for meget rutinearbejde og derved frigive kræfter til andet. Men endnu må registraturen over Fåborg kommunale arkiv stå alene.

Det var en indlysende god ide at benytte 10-årsjubilæet for udgivelsen af den første kommunearkivregistratur fra Landsarkivet for Fyn til en publikation om, hvad man kan finde i sognekommunearkiverne. 13 arkivarer og historiestuderende fra Odense Universitet har skrevet 16 artikler om det materiale, der er at finde inden for de 7 hovedgrupper i registraturerne: sognerådets administration, brand- og bygningsvæsen, skattevæsen, socialvæsen, skolevæsen, vejvæsen m.m. og samfundsforhold i øvrigt.

Sognerådets administration er behandlet dels af Gitte Lundager Rausgaard, der har gennemgået sogneforstanderskabsprotokollerne i Horne i 1840'erne og fremlægger en oversigt over de mange forskellige sagstyper, sogneforstanderskabet behandlede, dels af Harry Christensen, der beskriver indholdet af de kommunale valgboøger 1841–1908 og viser, at det herigennem er muligt at tegne et billede af den brede befolknings politiske adfærd. Endelig giver Lotte Nielsen en grundig gennemgang af det sognekommunale regnskabsmateriale fra 1841 til 1933, hvor landkommunalloven fra 1867 medfører den største ændring, fordi

alle de hidtidige særregnskaber for skole-, fattig- og vejvæsen på dette tidspunkt samles til et kommuneregnskab.

Brand- og bygningsarkivalierne i sognekommunerne er behandlet af Henrik Fode, der fører sin artikel helt op til 1970 for at gøre opmærksom på, at der ikke er meget materiale at finde om byggesager i sognekommunerne før kort før kommunesammenlægningerne. I forstadskommuner til købstæder kan man dog være heldig at finde materiale fra 1930'erne. M.h.t. brandarkivalier kan i sognekommunearkiverne findes oplysninger om, hvem der blev brandmænd, mens det er i brandforsikringsarkivalier, man skal finde oplysninger om bolig- og bygningshistorie.

Begrebet skat efter formue og lejlighed indførtes i forbindelse med reglementet om fattigvæsenets indrettelse på landet i 1803, og Poul Thestrup har gennemført en undersøgelse af, hvorledes denne skatteform er benyttet i 10 fynske kommuner frem til kommuneskatteoven i 1903.

Kommunernes socialvæsen er behandlet af Maria Rytter, der gennemgår fattiglovgivning og fattigprotokoller for perioden fra 1708 til 1803, af Niels Verner Jensen, der beskriver Vindinge kommunes forsørgelsespraksis 1868–1901 og af Margit Mogensen, der beskriver perioden mere generelt og gør opmærksom på, at en del af det, der savnes i kommunearkiverne, vil kunne udfyldes ved materiale i amtsrådsarkiver og indenrigsministerium.

Landkommunale skolearkivalier fra 1841–1899 er beskrevet af Anni Bay med eksempler fra Horne kommune, mens Erik Nørr har valgt at beskrive, hvilke skole- og fattigarkivalier indtil 1841, der giver oplysninger om navngivne almindelige mennesker, og som derfor kan bruges til personalhistoriske og befolkningsmæssige undersøgelser.

Såvel Grethe Ilsøe som Karen Hjorth, der behandler sider af det, der i registraturerne kaldes »Samfundsforhold i øvrigt« – det er grupperne forsvarsvæsen, retsvæsen, sundhedsvæsen, handel og industri samt kommunale værker, håndværk, landbrug, foreninger og institutioner m.m. – konkluderer, at materialet her vanskeligt kan give basis for selvstændige undersøgelser, men på den anden side er oversete arkivalier, der vel kan give en ekstra dimension til forskellige lokalhistoriske undersøgelser. Grethe Ilsøe nævner desuden, at sundhedskommissionssagerne vil kunne indgå i generelle undersøgelser af forening, arbejdsmiljø og boligmiljø på landet.

Bogen afsluttes med Lars N. Henningsens redegørelse for de preussiske landkommunale arkiver i Nordslesvig for perioden 1867 til 1920.

Generelt kan siges at bogen bringer væsentligt nyt om kommunehistorien på landet, og det kan kun ønskes, at den vil inspirere andre til at forske i dette store materiale.

I de omtalte kommunalarkivregistraturer er stort set kun registreret, hvad der var at finde på kom-

munekontorerne, men Erik Nørr giver i præste- og sognearkiver en glimrende redegørelse for, hvor mange forskellige steder dele af et kommunearkiv kan være placeret, og hvor vanskeligt det kan være at se sammenhængen mellem de enkelte protokoller og sager, når de fysisk befinder sig så langt fra hinanden.

Den væsentligste årsag hertil er at overførelsen af præstens embedsfunktioner vedrørende skole- og fattigvæsen til sognerådene skete gradvis i perioden fra 1868 til 1933, hvorfor kommunalt materiale om fattig- og skolevæsen kan findes i præstearkiverne, hvor placeringen kan være afhængig af ændringer i sognegrænser i perioden.

Meget skolemateriale ligger endnu ude på de enkelte skoler og skolekommissionsmateriale privat hos de tidligere skolekommissionsformænd, ligesom det også er en kendt sag, at der endnu er sognerådssager at finde hos tidligere sognerådsformænd, der ikke havde tillid til den nye primærkommunes evne til at varetage sagerne tilfredsstillende – desværre ofte med megen ret. Det kræver betydelig lokalhistorisk indsigt at finde frem til dette materiale, og her har de lokalhistoriske arkiver en meget vigtig opgave.

Erik Nørr foreslår, at der iværksættes en indsamling af de præste- og sognearkiver, der endnu ligger hos private eller på skoler og at det samlede materiale derefter registreres i »totalregistraturer« omfattende så vidt muligt alt bevaret materiale uafhængigt af opbevaringssted.

Erik Nørr har opbygget sin totalregistratur således: A) Præsteembedet, B) Sogneforstanderskabet/sognerådet og C) Sognefogeden og har inden for de tre grupper anvendt sin egen systematik. For sognerådets vedkommende har han adskilt sagerne i syv punkter der omfatter sognerådets overordnede administration og to, der dækker institutionerne, socialvæsenets og skolevæsenets og foran hver enkelt pakke og protokol angives, hvor den fysisk er placeret. For hver arkivtype gives en kort oversigt over lovgivningsgrundlaget. Ud fra en sådan totalregistratur er det overskueligt, hvad der er bevaret og hvad der burde have været der, og derfor skal efterspores.

Københavns magistrats sekretariatsarkiver 1805–57 skal som kommunearkivregistratur nærmest sammenlignes med Landsarkivet for Fyns Magistratsarkiver til 1868 og Sjællandske Rådstuearkiver indtil 1868, Frederiksborg amt I, men denne sammenligning viser tydeligt, hvor helt specielle de københavnske forhold også dengang var i forhold til landets øvrige købstæder. Sagsgangen var ligeså formaliseret som i Danske Kancelli, man brugte resolutions- og referatprotokoller som indgang til sagerne. Sagsområderne var flere i København, fordi byen ikke som andre købstæder var underlagt amtmandens tilsyn. Således er l. sekretariats sager om separation, værgemål og session

sagstyper, der ikke findes i andre magistratsarkiver, det gælder også 3. sekretariatsager, overfor-mynderisagerne. I 1. sekretariat findes desuden sager om legater, kirke- og skolespørgsmål, fattigvæsen, handel og søfart, mens 2. sekretariat behandlede sager vedr. borgerskab, laugene, veje og porte, syns- og taksationsforretninger m.m.

Det skal bemærkes, at en række sagsområder i løbet af perioden blev udskilt og henlagt til særlige kommissioner, bl.a. skoledirektion og justerkammeret, hvis arkiver ikke er medtaget i registraturen. Desuden er regnskabssager holdt uden for registraturen. Alle disse forhold er beskrevet i de ret udførlige indledninger til registraturrens enkelte afsnit.

Birgitte Dedenroth-Schow

Vejledning i Lokalhistorie. Fra plan til bog. Redaktion Verner Bruhn. Dansk Historisk Fællesforenings Håndbøger. Kbh. 1985. 184 s. 145 kr. + porto. Bestilles ved udgiveren c/o Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K.

Med det senest udkomne bind i Dansk historisk Fællesforenings håndbogsserie er et betydeligt savn i den lokalhistoriske litteratur blevet afhjulpet. »Vejledning i Lokalhistorie« træder i stedet for Johan Hvidtfeldts kendte indledningsafsnit i Håndbog for danske lokalhistorikere. Fornyelsen var påkrævet, da den nævnte introduktion på de fleste områder efterhånden var blevet forældet. Siden håndbogens udgivelse er der sket en dramatisk udvikling især på det grafiske område med indførelse af offset og EDB-styret satsmaskineri. Adgangen til de lokalhistoriske kilder er også helt ændret i den forløbne menneskealder i kraft af de talrige nye trykte hjælpemidler og ikke mindst efter oprettelsen af de lokalhistoriske arkiver.

Behovet for en bog om emnet tydeliggøres derved, at en tilsvarende publikation udkom i Norge i 1984 nemlig Fladby og Winge: Lokalhistorie i emning. Fra idé til bok (Universitetsforlaget). Der er her grund til at trække nogle forskelligheder op mellem den nye danske vejledning og henholdsvis Hvidtfeldts introduktion og den norske håndbog.

Verner Bruhn har været redaktør og har bidraget med afsnittet om at skrive og redigere. Ud fra et bredt kendskab til de seneste års lokalhistoriske bogproduktion gennemgås en række hovedproblemer i forbindelse med enhver bogudgivelse. Den lokalhistoriske bogs komposition, illustrering, sprog og økonomi behandles med sikker forståelse for de enkelte deles betydning for helheden. I afsnittet om bogjura d.v.s. især spørgsmålene om ophavsretten havde man dog gerne set en mere indgående fremstilling af problemet om pligter og retigheder mellem redaktion og udgiver over for forfatteren. I praksis foregår meget redaktionsarbejde

jo gennem sproglig og grafisk tilretning af tekst og billeder, og der findes utvivlsomt på dette område en række mere eller mindre uskrevne regler og normer. Juridisk er henvisningen til litteraturen om ophavsretten vel holdbar, men det er vigtigt at have for øje, at man netop med lokalhistoriske forfattere ofte har at gøre med førstegangsskrivende, der ikke med rimelighed kan sammenlignes med den professionelle forfatter, der har en betydelig sikrere fornemmelse for tekstsammenhænge. Selvom man – endnu ikke – herhjemme har en standardkontrakt for lokalhistoriske bogværker som f.eks. i Norge, kunne det have været nyttigt at fået gengivet en ganske almindelig forlagskontrakt. Endelig hører til småtingsafdelingen det, at spørgsmålet om ISBN-nummerering ikke omtales. Det viser sig, at denne ikke helt uvæsentlige detalje endnu langtfra er slået igennem hos alle udgivere af lokalhistorisk litteratur.

Knud Prange behandler spørgsmålet om at bruge hjælpemidler og at finde kilder. Afsnittet er især m.h.t. benyttelsen af arkiverne såvel de statslige som de lokalhistoriske afbalanceret og vil helt sikkert lette den uøvede bruger og føre ham lettere igennem det nåleøje, som den første arkivundersøgelse erfaringsvis er. Benyttelsen af museerne, der ofte giver større heuristiske problemer end arkiverne, er behandlet mindre indgående. Man havde gerne set en fremstilling af den systematik, som museerne benytter især fordi kendskabet til denne i høj grad letter brugen af museumssamlingerne. En antydning af, hvilke forventninger man med rimelighed kan have til museernes registreringssystemer, ville også have været gavnlige. For det rigtigt stillede og det vedholdende spørgsmål er ofte af afgørende betydning for, om man får noget med sig hjem måske lige bortset fra billeder af genstande, som kan ses i udstillingen.

Grafikeren Eric Mourier behandler erfarent og smukt det svære emne om tilrettelæggningen og trykningen af bogen. Afsnittet vil være en håndsrækning for enhver redaktør, og det præsenterer den nye tekniks utrolige muligheder. Denne håndsrækning bør i de kommende år kunne aflæses i et bedre layout i fagets publikationer.

Adresselisten bag i bogen er nyttig. Kun burde Stednavneudvalgets adresse være byttet ud med Institut for navneforskning ved Københavns Universitet.

Sammenlignet med både den norske håndbog og Hvidtfeldts afsnit i Håndbog for lokalhistorikere er Vejledning i lokalhistorie tydeligt mere præget af den rent håndværksmæssige side af bogproduktionen. Denne indfaldsvinkel har bl.a. medført, at de teoretiske og kildekritiske overvejelser, som Hvidtfeldt havde gjort sig, her er forsvundet. Og dog nødvendigvis benyttelsen af enhver lokalhistorisk kilde, skriftlig såvel som materiel, en kildekritisk vurdering. Ikke mindst spørgsmålet om forholdet mellem hovedkilder og illustrerende kilder er et vigtigt moment, for kilderne skal jo altid

vejes. Disse spørgsmål kan naturligvis studeres i andre værker, men man havde gerne set hele det apparat, der skal i anvendelse i forbindelse med lokalhistoriens tilblivelse, samlet på ét sted. Også fordi de tre forfattere helt tydeligt har evnen til at fremstille deres emner så sikkert og klart, kunne teorien med fordel have fået et par sider.

Vejledning til lokalhistorie er en bog, der med sikkerhed fremover vil blive benyttet flittigt af ethvert skriftudvalg. Den kan ikke undværes i det lokalhistoriske værksted.

Peter Bondesen

Kalundborgs historie. Redigeret af Tore Nyberg og Thomas Riis. Bd. 1 Tiden indtil 1830. Af Jørgen H. Andersen, Helge Hammer, Viggo Hansen, Finn Kiil Nielsen, Tyge Krogh, Inger-Margrethe Persson, Thomas Riis og John Stampe Christensen. Kalundborg Kommune 1985. 335 s. Kr. 250,00.

Kalundborgs oprindelse har næsten et eventyrskær over sig, grundlagt som byen er af en af Saxos helte, Esbern Snare. I middelalderen var det den eneste danske købstad med hele to borge, en af de få med bymur af teglsten, og i en periode rigets administrative centrum. I det trængselsfyldte 17. århundrede bevarede Kalundborg bedre end mange andre provinskøbstæder skindet på næsen, og oven i købet er der fra byen et ganske velbevaret rådstuearkiv, som kan danne grundlag for en række statistiske oversigter allerede ved udgangen af 1700-årene. Det er derfor overmåde glædeligt, at man netop i Kalundborg har set det som en opgave at få skrevet byens historie. Det tegner til at blive et storværk, af hvilket nu foreligger bind 1, tiden indtil 1830. Bind 3, en bygningsregistrant, udkom i 1983 (anmeldt i Fortid og Nutid bd. 31 s. 70 f.), mens bind 2 (1830–1980) og bind 4 med specialartikler, registre, tabeller m.v. kommer senere.

»Kalundborgs historie« er én af de mange byhistorier, der er udkommet i de senere år. Disse nye værker bringer, som det også er tilfældet med Kalundborgs historie, en væsentlig fornyelse til genren. Selv om de på mange måder, bundet som de er af opgaven, følger de gamle traditioner, er de ofte skrevet af et team af forskere til forskel fra de ældre byhistorier, der i mange tilfælde var enmandsværker. Det, at opgaven spredes på mange forfattere, giver mulighed for, at behandlingen sker med et bredere overblik og skelnen mellem det særegne – eller lokale – og det generelle. Det er denne model, der er brugt i det nu udkomne bind af Kalundborgs historie. Her er otte forfattere inddraget i arbejdet, og bindet afslører såvel de store fordele, som de – mere overskuelige – ulemper, der er ved denne fremgangsmåde.

Bindet indledes med Viggo Hansens kapitel om landskabet omkring Kalundborg. Når man har ac-

cepteret, at overskriftens »omkring« tages helt bogstaveligt, kan man med stort udbytte læse afsnittet. Men man skal ikke forvente en beskrivelse af selve byområdets overfladetopografi, en beskrivelse af f.eks. udviklingen for Munkesøen, der afgrænsede Højbyen mod nordvest, dens betydning for middelalderbyens vandbefæstning og dens senere udtørring, eller et billede af de forhold, der gjorde, at man talte om Højbyen og Nederbyen. Derimod giver kapitlets gennemgang af områdets geologiske udviklingshistorie og af menneskets rolle i og udnyttelse af landskabet en fin introduktion til nogle af de vilkår, der har været for Kalundborgs udvikling. Især er der en god redegørelse for hvilke ressourcer, der har været til stede i det landbrugsområde, der udgør byens nærmeste omland.

Denne gennemgang må læseren så have i erindring, når emnerne bliver relevante. Det er nemlig et af de praktiske problemer ved udarbejdelsen af et værk som dette, at det kan være vanskeligt for de mange forfattere, og for en redaktion, at få samordnet de informationer, der gives i de forskellige afsnit. Forestiller man sig en fælles afleveringsfrist for bidragene, indser man let, at den enkelte forfatter kun med vanskelighed kan inddrage det, der står i de andre forfatters afsnit.

Efter den geologisk-geografiske indledning overtager historikere scenen. Opgaverne er fordelt kronologisk mellem Thomas Riis (ca. 1170–1570), Jørgen H. Andersen (16. og 17. århundrede), Helge Hammer (borgerskaber og skipperne efter 1695), John Stampe Christensen (1720–1780), Finn Kiil Nielsen og Inger-Margrethe Persson (økonomiske og sociale forhold 1770–1830) og Tyge Krogh (andre sider af bylivet 1770–1830). Inden for de fire hovedperioder behandler de enkelte forfattere en række aspekter af bylivet, f.eks. de ydre rammer, byens øvrighed, kirkelige forhold, undervisningsvæsen osv.

Fremstillingen er fortrinsvis baseret på skriftlige kilder, mens materielle levn næsten udelukkende er inddraget som illustrationer, der kun forholdsvis sjældent direkte illustrerer det skrevne. Kun i Finn Kiil Nielsens og Inger-Margrethe Perssons afsnit finder man – i billedtekster – spor af, at forfatterne har benyttet bind 3 om byens huse. Og dog er omkring 25 af Kalundborgs nu stående huse rejst i 1600-årene og yderligere omkring 30 stammer fra 1700-årene, eller med andre ord: mere end en femtedel af den bygningsmasse, der eksisterede ved slutningen af 1800-årene, kan stadig ses i byen. Dette kunne være udnyttet også i dette bind, for som borgmester Aage Brejnerod skriver i forordet til bind 3: »Vore gamle huse er ikke blot smukke partier i bybilledet. De er samtidig bindeled tilbage til en gammel kultur ...«. Bind 1 s. 202 vises købmanden Anders Fåborgs regnskabsbog; hans gård ses bind 3 s. 176–181. Man kan ikke vise et billede af f.eks. tolderen Jørgen Jørgensen Stub (nævnt bind 1 bl.a. s. 156, s. 179 ff., s. 191 f. og s.

205), men man kan se hans hoveddør (bind 3 s. 64, s. 106, s. 107, s. 108 og s. 472). Nogle henvisninger, om ikke andet, havde virket dekorativt. Men i f.eks. gennemgangen af bygningsmassen ud fra brandtaksationen 1801 (bind 1 s. 258 ff.) havde det ikke alene været dekorativt, men også konstruktivt med henvisninger til bind 3, gerne i form af en nøgle til »oversættelse« af taksationens nummerering, der, så vidt jeg kan se, svarer til matrikelnumrene fra 1810, som er med i bind 3's jævnføringsregister. Dette kunne være gjort på et af de i øvrigt fortræffelige kortbilag og er så meget mere påkrævet, som der i billedteksterne ved de muse, der er vist som illustration, er anført nuværende adresser, således at man knap nok kan sammenholde billederne med tekstens henvisninger til taksationsnumre.

Thomas Riis' afsnit om de første knap 400 år af byens historie, fra grundlæggelsen omkring 1170 og frem til ca. 1560, fylder noget over en femtedel af den plads, der er blevet tildelt de langt kilderigere efterfølgende 270 år. Det bygger for størstedelen på skriftlige kilder, som er gennemgået kyndigt og grundigt. Man fornemmer dog en – formentlig redaktionel – beslutning om, at værket ikke skulle forsynes med noter, som en hæmsko for forfatteren. Thomas Riis har formået at disponere sin fremstilling således, at en fagkollega uden større besvær kan checke referencerne. Det ville jeg også selv have forsøgt under lignende omstændigheder, og det er med taknemmelighed, jeg læser de maskerede kildehenvisninger, f.eks. i forbindelse med lokaliseringen af de mange gadenavne. Men det havde nok lettet fremstillingen betragteligt, hvis referencerne havde kunnet gemmes af vejen i noter. De topografiske indslag er præget af mange mellemregninger i overvejelserne. Også noget af dette kunne måske være disponeret som notestof, hvorved de resultater, der kommer ud af overvejelserne, i højere grad havde kunnet få lov til at markere sig og blive kombineret med hinanden og med oplysninger om fysiske levn. Dette sidste er ikke noget problem, så længe Thomas Riis, huskendt og hjemmavant, færdes blandt de immaterielle dele af byens historie, såsom retsvæsen, bystyre, len og lensmænd, men når det gælder selve byens fysiske udvikling, står man tilbage med en følelse af at savne noget. Det er muligt, at dette afhjælpes i værkets bind 4, som kan tænkes at skulle omfatte en arkæologisk vurdering af både bymuren, der forsvinder ud af Kalundborgs historie på s. 28, og de to borge, hvor man indtil videre f.eks. leder forgæves efter et bud på, hvor længe den vestlige borg eksisterede, og hvorfor den blev opgivet.

Den langt større kilderigdom i 1500- og især 1600-årene er udnyttet af Jørgen H. Andersen, som har skrevet bogens nok mest spændende og letlæste afsnit. Jørgen H. Andersen har forstået at skære det ofte vanskeligt håndterlige materiale til, så det kan fremtræde med stor elegance, ja, han mestrer kilderne i en sådan grad, at selv gennem-

gangen af en række regnskaber bliver bibragt stor underholdningsværdi. Det er flot. Han fortæller om kildestoffet med kildekritiske kommentarer, men uden løftet pegefinger, og han formår at bruge de sager, f.eks. fra rådstueprotokollerne, som man ser gengivet i enhver byhistorie, på en måde, så det ikke får karakter af pudsige episoder, men får funktion som verbal illustration af mekanismerne i byens liv. Samtidig sættes Kalundborg i relation til mere landsdækkende tendenser, og netop dette afsnit kan derfor med udbytte læses af folk, som er interesseret i de bredere udviklingstræk, og som er villige til at læse om dem med Kalundborg som eksempel.

Gennemgangen af det 18. århundrede indledes med Helge Hammers kapitel om borgerskaber og skippere fra 1695 med en oversigt over denne del af erhvervslivets mænd og midler.

De sidste 130 år af den periode, bindet dækker, optager næsten halvdelen af bindet med bidrag fra fire forfattere. Det er nok uundgåeligt, at man efterhånden får fornemmelsen af måske antydningvis trætende gentagelser i fremstillingen. Da det i nogen grad er de samme institutioner og forhold, der beskrives i de forskellige etaper, er det i et så stort værk som det foreliggende vist umuligt – og heller næppe læservenligt – helt at undgå at repetere f.eks. forklaringer på, hvad de forskellige fænomener indebar. Enkelte steder burde en redaktionel korrekturpen dog have slette et indtryk af manglende koordinering (f.eks. i præsentationen på s. 249 af Peder Paludan, som fra s. 161 så at sige har båret stoffet), men det er detaljer, som ikke har betydning for værket som helhed.

John Stampe Christensen har i sit afsnit om byen i 1700-årene som den røde tråd gennem behandlingen af en række emner brugt Peder Paludans beskrivelse af Kalundborg fra 1788, der nylig er genoptrykt. Paludans betragtninger er så uddybet ved at inddrage det kildemateriale, som perioden har efterladt. Det giver en god konsistens i fremstillingen, som i øvrigt virker en del mere som lokalhistorie end det forudgående og Tyge Kroghs efterfølgende afsnit. Til dette må så retfærdigvis føjes, at Københavns rolle i forhold til købstæderne i provinserne i 1700-årene har givet tendenser i retning af en mere isoleret tilværelse for de mindre byer, hvilket forfatteren da også får frem på udmærket vis.

Man mærker – og det siges i øvrigt også – i denne senere del af bogen, at det nu ikke længere er et spørgsmål om at finde kilder, men om at vælge, enten ud af en overflod eller en fremstillingsform, som tager mest muligt med. Forfatteren har dog tydeligvis alle formået at bevare overblikket, selv om det måske af og til, især for Finn Kiil Nielsen og Inger-Margrethe Persson kniber med også at formidle det til læseren i den statistisk prægede form, som det store kildemateriale nærmest presser ned over stoffet. Yderligere er overgangen til, hvad man kunne kalde 1800-årenes

nyurbanisering af købstæderne, i forskningssammenhæng ret sparsomt behandlet, og Finn Kiil Niensens og Inger-Margrethe Perssons behandling af de mange tal kan derfor betragtes som en del af et nybrud, der med tiden vil give mulighed for en bredere behandling af netop denne periode. Men det er nok godt for læseren, at man har valgt at lade disse afsnit veksle med Tyge Kroghs mere fortællende afsnit om andre sider af byens liv. Disse er trods deres stofrigdom let læste og bidrager til, at de fleste af de linjer, der er trukket op i det forudgående, bliver ført videre.

Med bind 1 af Kalundborgs historie har vi nu den anden del af noget, der som allerede sagt tegner til at blive et virkeligt storværk, og som gør sin by ære. Det, jeg opfatter som det væsentligste savn ved det nu udkomne bind, den manglende inddragelse af materielle kilder, kan afhjælpes på flere måder. Den ihærdige læser kan selv etablere den koordination med bind 3, som kan give bind 1 en større rumlighed. Og i bind 4 må man, f.eks. i tilslutning til den gennemgang af Kalundborg Slot og len, som forudskikkes på s. 98, forvente en arkæologisk behandling og vurdering af de specielle og grundlæggende træk af byen mellem de to borge.

Ingrid Nielsen

Ellen Damgaard (udg.), Peder Lykke – en husmand på heden. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 1983. 348 s. Kr. 120,-.

»Havde vi ikke andet tilfælles saa havde vi da Minderne saa vi kunde sige til Hinanden »kan du huske den Gang«. Disse faa Ord staar for mig som Ord der er Magter for at aabne for Mindernes lønlige Kildevæld«. Husmanden Peder Lykkes minder gik helt tilbage til 1850, men da han i 1920'erne begyndte at skrive dem ned, stod han i samme situation som de mange andre »folkelige« erindringskrivere: den traditionelle kanal for kildevældet havde lukket sig. Der var mere at fortælle om end nogensinde, men det gamle bondesamfunds fortællekultur var selv omfattet af de forandringer, som en Peder Lykke kunne fortælle om. Før i tiden var det en nydelse at lytte, når »de Gamle« kom i »Fortællehjørnet«; nu – i tyverne – havde de unge »helt andre Interesser som ligger helt uden for det som samler om Hjemmets Arne« (s. 192).

Den traditionelle faghistoriker har haft det ligesom de unge ifølge Peder Lykke. Han har ikke interesseret sig for at inddrage mindernes kildevæld blandt sine kilder. De var subjektive, de respekterede som regel ikke den objektive kronologi, og var skrevet af folk, som ikke havde skabt historie og som følgelig heller ikke var værd at skrive om. Dem kunne kulturhistorikeren og etnologen tage sig af. Men kulturhistorikeren og først og fremmest etnologen var heller ikke så interesserede. Hvad

kronologien og objektiviteten var for historikeren, var autenticiteten for etnologen. Men med nedskriften af erindringer havde de folkelige forfattere fjernet sig fra den autenticitet, som nærmere bestemt karakteriseredes ved mundtlighed, kollektivitet, ubevisthed og anderledeshed. Først den nyeste tids vægtforskydning mellem center og periferi (for nu at sige det kort) har skabt en situation, hvor der er skabt grundlag for en integration mellem historie og etnologi/antropologi – i den såkaldte mentalitetshistorie. Og med denne mentalitetshistoriske interesse er der skabt lydhørhed for de »folkelige« erindringskrivers forsøg på at blande sig i »sejrherrernes« historieskrivning. Det er her man finder den væsentligste baggrund for de sidste 15 års strøm af danske og udenlandske bøger om folkelige erindringsbøger (og dagbøger og breve) og den dermed sammenknyttede udgivelse af sådanne bøger. Det er her man finder årsagen til, at Peder Lykke nu har fundet vej ud til et publikum langt uden for hjemmets arne.

Peder Lykkes liv er i bogstaveligste forstand mønstergyldigt for husmandslivet i årene fra 1850 til 1930. Han var en præmiehusmand, nærmest en realisering af de idealer, som skolelærerforfatteren C. A. Thyregod fra 1850'erne havde opstillet for landarbejderklassen. I sin grundige og klare indledning (100 s.) ridser Ellen Damgaard hele konteksten op, både den nære og den mere overordnede. Hun peger på de typiske træk (som når Peder Lykkes forældres ægteskabelige liv karakteriseres som »taget ud af samtidens statistiske beretninger« (s. 32)) og på det særlige (som f.eks. det lokale hornskemageri). Med denne indledning in mente er læseren godt rustet til at gå ombord i selve teksten, som omfatter en egnsbeskrivelse på små 20 sider, barndoms-, ungdoms- og manddomserindringer på næsten 150 sider og en dagbog for årene 1885–88 på næsten 60 sider. Og den særligt interesserede kan fortsætte studierne ud fra et mindre sæt noter og henvisninger, nogle bemærkninger om udgivelsesprincipperne samt et fyldigt og detaljeret navneregister.

Ellen Damgaard betegner Peder Lykke som en »karakteristisk repræsentant for sin tid og sin egne« (s. 8). Han voksede op i den magre del af Ringkøbing amt i et gammelt enkeltgårdsområde, hvor husmandsklassen netop fra midten af århundredet voksede stærkt. Gennem målrettet slid og sparsommelighed og en vis portion held lykkedes det efterhånden Peder Lykke at etablere sig og sin familie som selvstændige husfolk, uafhængige af gårdmændene og uden at være tvungen til lønarbejde på et teglværk. Han kom efter århundredskiftet i sognerådet, medvirkede ved stiftelsen af Vestjydsk Husmandsforening og blev så at sige et levende symbol for husmandsbevægelsen.

Altså »en karakteristisk repræsentant«. Men jo samtidig repræsentant for én af de valgmuligheder, der åbnede sig i og med den historie, han gennemlevede. Valgene viser sig ikke mindst i hans

måde at fortælle sin historie på. Han kæmper for at slippe ud af »daglejermarsjens ensformige Liv« (s. 248) – og vælger at skrive så lidt som muligt om dette. Han arbejder i nogle år på et teglværk for at tjene penge – men undlader stort set at skrive om denne tid. Han oplever som forkarl på den store Engbjerggård skarpe skel mellem herskab og tjenestefolk – men dvæler ikke ved disse erfaringer: »... der er saa meget som jeg ikke vil nedværdige mig til at skrive« (s. 236). Som hos alle andre selvbiografer er hans personlighed en *persona*, dvs. en bestemt maske han vælger. Erindringsbogen bogfører to sider af hans personlige udvikling. For det første alle de forhold, der peger frem mod målet, det selvstændige hus: »Vi havde flere Uheld baade med Faar og andet som jeg ikke gider nedskrive for det var ligesom Lykken tilsmilte os da vi var gaaet igjennem denne Prøvelsernes Tid« (s. 254). For det andet alle de forhold, der peger tilbage på den gamle tid som en mere hårdfør, arbejdsom og overskuelig tid. At andre repræsentanter for Peder Lykkes tid ikke overvandt de omtalte »uheld« eller af andre grunde valgte at starte på en frisk i stationsbyerne, de større byer eller Amerika fremgår ikke særlig tydeligt af denne erindringsbog, hvor den aldrende forfatter som i sin tidligste barndom nok kunne »se langt hen«, »langt op i Nees« (s. 138), men ikke afdækker den »Hemmelighed«, som kunne gemme sig uden for sognets horisont.

Hele dette spørgsmål om selvdefinition er desværre ikke blevet taget op i Ellen Damgaards indledning. Hun noterer på den ene side gårdmændenes »naturlige« (s. 22) førerposition – efter »den tids opfattelse«. På den anden side registrerer hun – og jo altså Peder Lykke, i øvrigt stærkest i en dagbogsoptegnelse (s. 319) – det sociale nag blandt husmændene. Hun skriver, at der var »noget ud over det rent arbejdsmæssige« (s. 65), som knyttede Peder Lykke til gårdene, men at der ikke af den grund var tale om »et ligebyrdigt venskab«. Netop dette »noget« kunne det være spændende at få analyseret. Dette »noget« var måske Peder Lykkes egen stærke identifikation med gårdmandsklassen? Han fortæller f.eks., at et minus ved det hus, han blev ejer af, var, at »vi kom til at bo mellem andre Smaahuse, vore Naboer var før Gaardmænd, nu blev de udelukkende Husmænd« (s. 247). Den retlinede, enstrengede og saglige fremstilling i Peder Lykkes erindringer viser sig ved nærmere eftersyn at være temmelig kompleks, og den kalder på en analyse som ikke bare er en fordobling af erindringsbogens overfladisk set gennemsigtige verdensbillede.

Erindringsbøger er jo kilder til tre tider, fundamentalt. De ruller op for »den gamle Tids Erfaringer, Kampe og Oplevelser« (s. 270); de afslører en masse om den tid, hvori de blev skrevet ned; og de giver læseren (os) anledning til refleksioner over vores tid, som f.eks. ovenstående refleksioner over baggrunden for den nye interesse for folkelig erindringskrivning. Ellen Damgaards indledning for-

holder sig næsten udelukkende til den første af disse tider. Hun gør sig ingen mere principielle overvejelser m.h.t. erindringsbogen som kilde til 1920'ernes »Erfaringer, Kampe og Oplevelser« (selvom sammenligningen mellem før og nu er helt central for Peder Lykke). Og hun markerer sig ikke direkte i forhold til de kulturpolitiske og videnskabelige interesser, der i de seneste år har præget beskæftigelsen med »den befolkning, der levede og virkede i en ellers anonym dagligdag« (s. 7). Men gennemgangen af denne »første tid« er så klar og stofrig, at baggrunden for at gå videre med de næste to trin i den historiske undersøgelse er så god, som man kunne ønske sig. Og Peder Lykkes erindringer er så spændende og rejser så mange spørgsmål for den interesserede læser, at der er al mulig grund til at sætte sig hen i hans fortællehjørne: »Kan du huske dengang?»

Martin Zerlang

Landbygninger i Esbjerg Kommune. Esbjerg Museum. 1985. 152 s., ill. kr. 20,00.

Det er nu henvend et kvart århundrede siden, Det særlige Bygningssyn udsendte den første bevaringsplan, som iøvrigt beskæftigede sig med Christianshavn (1961). Siden da har også Nationalmuseet, Fredningsstyrelsen og andre i et stadigt accelererende tempo udgivet såkaldte »registrarer« (det er ordet i vor teknokratiske og computertilpassede tid!) over historiske, bevaringsværdige eller slet og ret gamle huse i byer og købstæder.

Det specifikke formål med denne strøm af bevaringspublikationer – som er blevet stadigt mere pretentiøst og lækkert udformede – er at stimulere til og vejlede om bygningsbevaring de enkelte steder eventuelt som direkte forudsætning for bevarende lokalplanlægning. Et mere generelt formål har navnlig fra Fredningsstyrelsens side været at anspore de lokale administrationer landet over til selv at igangsætte registreringsarbejde i de enkelte områder, evt. med økonomisk støtte og kvalificeret vejledning fra styrelsens side. I 1981 udsendte Fredningsstyrelsen ligefrem en »Vejledning i registrering af byer og bygninger«, der kort og klart beskrev, hvordan man (på det tidspunkt) mente, en hensigtsmæssig registrant skulle opbygges og udformes.

En af de seneste registrarer er »Landbygninger i Esbjerg kommune«, som Esbjerg Museum i 1985 har udgivet med støtte fra Esbjerg Byfond og Fredningsstyrelsen. Selvom Esbjergs daværende borgmester, Henning Rasmussen, allerede i 1979 ved kommunens udsendelse af »Historiske huse i Esbjerg« skrev, at det var »hensigten senere at lade udarbejde en registrant over tidstypiske og karakteristiske huse i den øvrige del af kommunen«, er det angiveligt på initiativ af Esbjerg Museum, at landbygningerne i Esbjerg kommune nu er blevet registreret i bevaringsøjemed.

Ligesom det var fremsynet og klogt allerede i 1979 at lave en registrant over de »historiske« huse i den kun ca. 100 år gamle by Esbjerg, er det et storartet initiativ og en fremsynet nyskabelse nu også at registrere – og dermed pege på – kommunens bevaringsværdige landbygninger.

»Landbygninger i Esbjerg kommune« er opbygget efter det nu helt traditionelle mønster for registranter: En indledning med et historisk rids over bygningskulturens udvikling fra ca. 1800 til i dag, således som den afspejler sig i de behandlede bygninger, en ordforklaring over de forskellige, byggetekniske betegnelser, en række meget kortfattede helhedsbeskrivelser af de enkelte landsbyer (undertiden helt ned til 1/2 linie pr. landsby), hvoraf flere nu er næsten helt opslugt af Esbjerg bylegeme, samt endelig den egentlige registrant, der på 125 sider sogn for sogn og landsby for landsby gennemgår de 234 omhandlede bygninger og ejendomme. Hver side er bogen igennem meget fast disponeret i 2 spalter med billeder – oftest fotografier – i den venstre og tekst med en lille situationsplan og undertiden detaljetegninger i den højre. Hertil kommer, at hvert sogn indledes med et oversigtskort, der klart viser de enkelte berørte ejendommers beliggenhed.

Selve registreringsarbejdet er foretaget af to arkitektstuderende, Anna-Marie Møller og Mariann Lyshøj Nielsen fra Århus, mens den bygningshistoriske indledning er udarbejdet af museumsinspektør Peter Dragsbo på basis af det indsamlede materiale.

Dragsbos gennemgang er sober og klar og præsenterer meget nyt stof. F.eks. fremdrager han en række hidtil aldeles ukendte, lokale bygmestre, der helt uden flotte akkreditiver fra Kunstakademi og arkitektskoler har bygget mange fine, karakteristiske og interessante landbygninger og dermed præget egnens byggeskik afgørende. Mindre overbevisende er han i den stramme og noget kategoriske, kronologiske inddeling i arkitekturperioder og i anvendelsen af noget tvivlsomme begreber som »Lokalstilen« 1850–1900 og »Stationsbystilen« 1900–1914. Specielt sidstnævnte betegnelse er uheldig og dementeres i virkeligheden i selve bogen af de mange landbobygninger i denne »stil«, der iøvrigt også har præget samtidens (årtierne omkring århundredskiftet) byggeri i købstæder og landsbyer. Statens humanistiske Forskningsråd har det i projektet »Stationsbyens historie 1840–1940« som ét af sine definerede mål at undersøge, om der overhovedet findes en specifikt karakteristisk stationsbystil, eller om der blot er tale om en tidstypisk stilart fra den periode, hvor stationsbyerne nu engang svulmede så voldsomt op.

De sidste 100 års bygningshistorie er vanskelig at få hold på – specielt hvad angår almue- og landbobygninger – men udfra det tilstedeværende materiale på Esbjergkanten må det medgives, at Dragsbo på de få sider, der var til rådighed, har

formået en ganske nuanceret og vellustreret oversigt over den lokale landbygningskultur.

Registrantens hoveddel, gennemgangen af de enkelte bygninger, afspejler den noget skematiske og rigoristiske metodik, der synes at have kendetegnet hele arbejdsformen og sikkert udspringer af et krav om mindst muligt pladsforbrug: Hvert hus er bygningsteknisk beskrevet i knappe og »ulæselige« sætninger, der ofte mangler noget så banalt som et verbum; der er nærmest tale om en opremsning af overfladeiagttagelser. For hver ejendom meddeles »Historiske oplysninger«, der dog ofte desværre indskrænker sig til et mere eller mindre præcist angivet opførelsestidspunkt. Naturligvis er dette vigtigt, fordi man dermed kan relatere direkte til Dragsbos fornævnte, kronologiske redegørelse for bygningskulturens udvikling, men det er for nødtørfvig en karakteristik af husets historiske identitet. Iøvrigt forekommer oplysningen »Opført ca. 1850–90« (s. 150) helt uacceptabel, med mindre der havde været tale om en 40-årig byggeperiode!

Hver ejendomsbeskrivelse afsluttes med nogle bemærkninger om husets (evt. manglende) kvaliteter og bevaringsværdi ofte ledsaget af beskedne forslag til genopretning af forvanskede facadedetaljer, som oftest vinduer. Bemærkningerne er velformede og afdæmpede, så de ikke fornærmer den stolte husejer, der netop måtte have forsynet sit hus med en »EF-gavl«.

»Landbygninger i Esbjerg kommune« opfylder sin primære funktion, nemlig at registrere den eksisterende, bevaringsværdige bygningsmasses nuværende fremtræden og tilstand; men den forskertser sin sekundære funktion: at inspirere den enkelte husejer til at bevare og vedligeholde såvel sit hus som dettes sjæl eller overhovedet blot at få ham til at se på sit hus. Hertil er husets historiske identitet nemlig uhyre vigtig. Det er derfor meget beklageligt, at man i særdeles mange tilfælde ikke har »dechifreret« murankre med initialer over f.eks. bygherren og hans hustru, ligesom man i et enkelt tilfælde synes at have fejllæst dem (s. 146). Ud fra et historisk synspunkt er det noget utilfredsstillende, at så mange huse tilsyneladende er daterede ud fra murankre eller årstalstemplede mursten, skønt det f.eks. i registranten »Gamle huse i Sønderho« (udg. 1980 og må have været medarbejderne bekendt) klart dokumenteres, at årstalsmurankre kan være forkert genopsatte efter en restaurering, og at årstalstemplede sten kan være genbrugte. Det synes, som om man kun har brugt det allerlettest tilgængelige kildemateriale og har renonceret på de lidt mere dybtgående kilder såsom brandtaksationer, skøder og pantebreve, der ofte også indeholder beskrivelser, opførelses- og/eller ombygningstidspunkter.

Registranten beviser, at der på Esbjergkanten er et stort og spændende bygningsmateriale, der endnu afventer en tilbundsående (bygnings-) historisk undersøgelse.

Poul Tuxen